

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ 2010

A.1

Η αρετή έχει σχέση με τα συναισθήματα και τις πράξεις στις οποίες η υπερβολή αποτελεί λάθος και κατακρίνεται η έλλειψη, ενώ το μέσο επαινείται και είναι το σωστό· και τα δύο αυτά [δηλαδή ο έπαινος και το σωστό] [έχουν σχέση] με την αρετή. Η αρετή επομένως είναι μια μεσότητα, επειδή βέβαια έχει για στόχο της το μέσο.

Άλλωστε το να κάνουμε λάθη μπορεί να γίνει με πολλούς τρόπους (γιατί το κακό [είναι] γνώρισμα του απείρου, όπως υπέθεταν οι Πυθαγόρειοι, και το καλό του πεπερασμένου), ενώ το να πράττουμε το σωστό [μπορεί να γίνει] με έναν μόνο τρόπο (γι' αυτό το ένα [είναι] εύκολο και το άλλο δύσκολο· [είναι] εύκολο το να αποτύχουμε στο σκοπό μας και δύσκολο το να πετύχουμε [το σκοπό μας]· γι' αυτούς τους λόγους λοιπόν η υπερβολή και η έλλειψη [είναι] γνώρισμα της κακίας, ενώ η μεσότητα [είναι] γνώρισμα της αρετής· καλοί [μπορούμε να γίνουμε] με έναν μόνο τρόπο και κακοί με πολλούς τρόπους.

B.1

Ο Αριστοτέλης στην προσπάθειά του να προσδώσει μεγαλύτερο κύρος στα λεγόμενα του χρησιμοποιεί τη γνωστή μέθοδο πειθούς, επίκληση στην αυθεντία επικαλούμενος τους Πυθαγόρειους φιλοσόφους οι οποίοι παρουσιάζονταν να έχουν την ίδια άποψη μ' αυτόν σχετικά με το καλό και το κακό. Συγκεκριμένα, οι Πυθαγόρειοι φιλόσοφοι είχαν αναπτύξει τη θεωρία περί των αντιθέτων. Υποστήριζαν ότι οι αντίθετες μεταξύ τους δυνάμεις κυβερνούν τον κόσμο. Μάλιστα τοποθετούσαν την αρχή των όντων, τη γέννηση, τη δημιουργία όλων των όντων του κόσμου στη συνύπαρξη των αντιθετικών δυνάμεων, τις οποίες είχαν οργανώσει σε δέκα αντιθετικά ζεύγη. Έτσι εξηγείται και η χρήση των αντιθετικών ζευγών που επιλέγει ο Αριστοτέλης για να θεμελιώσει τις απόψεις του και που αντανακλούν τη φιλοσοφία των Πυθαγορείων στο έργο του. Ειδικότερα παρατηρούμε τα κάτωθι αντιθετικά ζεύγη:

ἀγαθόν (ἀρετήν) ≠ κακόν

ἀμαρτάνεται ≠ κατορθοῦται

ψέγεται ≠ επαινείται

πολλαχῶς ≠ μοναχῶς

ῥαδίον ≠ χαλεπόν

ἀποτυχεῖν ≠ ἐπιτυχεῖν

ἔσθλοι ≠ κακοί

ἀπείρου ≠ πεπερασμένου

Επιπρόσθετα με τον ίδιο τρόπο, την επίκληση στην αυθεντία, χρησιμοποιεί και το αγνώστου προελεύσεως στίχο «ἐσθλοί μὲν γὰρ ἀπλῶς, παντοδαπῶς δε κακοί». Πρόκειται για κάποιον άγνωστο σ' εμάς στίχο, ο οποίος όμως μπορούμε να υποθέσουμε ότι θα ήταν άγνωστός στους ακροατές του φιλοσόφου. Σύμφωνα με αυτόν τον στίχο οι άνθρωποι μπορούν να γίνουν καλοί μόνο με έναν τρόπο και με μία πολύ συγκεκριμένη συμπεριφορά. Αντίθετα, μπορούν να γίνουν κακοί με πολλούς και διάφορους τρόπους. Τόσο με αντιθετικά ζευγη «αμαρτάνεται ≠ κατορθοῦται», «ψέγεται ≠ ἐπαινείται», όσο και με τον άγνωστου προελεύσεως στίχο ο Αριστοτέλης επισημαίνει πως η κατάκτηση της ηθικής αρετής και κατά συνέπεια η επίτευξη της μεσότητας επιβεβαιώνονται από τον κοινωνικό αντίκτυπο των πράξεων μας και της συμπεριφοράς μας.

Είναι επομένως φανερό πως ο Αριστοτέλης για να ολοκληρώσει το συλλογισμό του καταφεύγει σε δύο πηγές, η πρώτη από το χώρο της φιλοσοφίας και η δεύτερη από τον χώρο της ποίησης καταλήγει λοιπόν εύλογα στο συμπέρασμα ότι η υπερβολή και η έλλειψη είναι στοιχεία που χαρακτηρίζονται ως κακίες, ενώ η μεσότητα είναι στοιχείο της Αρετής. Άρα αφού η σωστή αρετή ως ενάρτετη πράξη σχετίζεται με το μέσο (το οποίο είναι ένα μόνο σημείο) η αρετή επιτυγχάνεται δύσκολα, ενώ αφού οι κακές πράξεις βρίσκονται σε άπειρα στοιχεία εκτός της μεσότητας η κακία επιτυγχάνεται πολύ εύκολα.

B.2

Ο Αριστοτέλης στο απόσπασμα «Ἔστιν ἄρα...ὁ φρόνιμος ὀρίσειεν» φτάνει πλέον στον ορισμό της αρετής σύμφωνα με όσα είχαν ειπωθεί ως τώρα. Τα στοιχεία που προσδιορίζουν την αρετή είναι:

- α) ἔξι (συνήθεια, ορισμένη επαναλαμβανόμενη συμπεριφορά, «ἔξις»)
- β) προαίρεση (προτίμηση και προσπάθεια «προαιρετική»)
- γ) μεσότητα (ανάμεσα στην υπερβολή και την έλλειψη «ἐν μεσότητι οὔσα»)
- δ) υποκειμενική μεσότητα (σύμφωνη και με κανόνες «τῆ πρὸς ἡμᾶς»)
- ε) καθορισμένη απ' τη λογική «ὠρισμένη λόγῳ»
- στ) συγκεκριμένα βασισμένη στη λογική του φρονίμου και του συνετού ανθρώπου «ὡ ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειεν»

Συγκεκριμένα, λοιπόν, η αρετή πρώτα απ' όλα θεωρείται «ἔξις». Είναι ένα μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα, το οποίο αποκτήθηκε μετά από προσωπικό αγώνα και διαρκή επαναλαμβανόμενη ὁμοια συμπεριφορά. Οι «ἔξεις» μπορούν να είναι καλές ή κακές ανάλογα βέβαια με την ποιότητα των ενεργειών μας. Μόνο αν εθιστεί κάποιος στις ενάρτετες πράξεις θα κατακτήσει την αρετή. Φυσικά για να επιτευχθεί αυτό χρειάζεται και να αισθάνεται τα ανάλογα συναισθήματα. Επιπρόσθετα η αρετή εμπλουτίζεται με την έννοια της προαίρεσης, δηλαδή της ελεύθερης

επιλογής από πλευράς του ανθρώπου. Η ηθική συμπεριφορά των ανθρώπων δε σχετίζεται με τον εξαναγκασμό ούτε είναι αποτέλεσμα επιβολής άλλων. Συνειδητά την επιλέγουμε και μόνοι μας θα αποφασίσουμε αν θα γίνουμε ενάρετοι ή όχι. Ειδικότερα για να χαρακτηριστεί μια πράξη ενάρετη ο άνθρωπος πρέπει να έχει α) συνείδηση της πράξης του (ειδώς) β) την ανάλογη προαίρεση (προαιρούμενος) γ) σιγουριά και σταθερότητα στην πραγματοποίησή της (βεβαίως και άμετακινήτως). Ο Αριστοτέλης τολμούμε να πούμε πως αποστρέφεται οποιαδήποτε αντιδημοκρατική μέθοδο, για να πετύχει τον ύψιστο στόχο του (την κατάκτηση της αρετής), έστω και αν αυτή η μέθοδος (εξαναγκασμός) στοχεύει σε μία ηθική συμπεριφορά.

Η έννοια επιπλέον για την οποία ο Αριστοτέλης έκανε εκτενή λόγο και τη συσχετίζει με την κατάκτηση της αρετής είναι η μεσότητα. Ο άνθρωπος δύναται να συμπεριφερθεί με διάφορους τρόπους στη καθημερινότητά του, οι οποίοι είτε χαρακτηρίζονται από έλλειψη είτε από υπερβολή. Μόνο όμως, όταν συμπεριφέρεται με στόχο το μέσο επιτυγχάνει το άριστο και το άριστο στην περίπτωση αυτή είναι η αρετή. Φυσικά η εν λόγω μεσότητα είναι υποκειμενική «τῆ προς ἡμᾶς», προσεγγίζεται δηλαδή όχι με τα αντικειμενικά κριτήρια, αλλά με τα κριτήρια του κάθε ανθρώπου ξεχωριστά. Αυτός μόνος θα καθορίσει τι είναι υπερβολή, τι έλλειψη, άρα μόνος θα βρει το μέσον.

Απαραίτητο επομένως στοιχείο για να μπορέσει ο άνθρωπος να επιλέξει μόνος τη μεσότητα είναι η λογική. Κριτήριο ορθών επιλογών ο λόγος, καθώς ένας μη λογικός δεν είναι σε θέση να εντοπίσει μεσότητα. Η λογική τελικά είναι η κινήτρια δύναμη που υποδεικνύει τους τρόπους συμπεριφοράς και την ποιότητα των ενεργειών μας. Σαφώς ο φιλόσοφος προσπάθησε να περιορίσει την υποκειμενικότητα του χαρακτήρα της αρετής αναφέροντας την ανάγκη της λογικής, όμως πάλι δεν έχουμε φτάσει σε μία πλήρως αντικειμενική προσέγγιση καθώς από μόνη της η λογική είναι έννοια υποκειμενική. Αυτό που κάποιος θεωρεί ως λογικό κάποιος άλλος το θεωρεί παράλογο. Γι' αυτό ο Αριστοτέλης για να φτάσει πιο κοντά στην αντικειμενική αλήθεια αναφέρει ότι ο φρόνιμος άνθρωπος, ο γνωστικός είναι σε θέση να ορίσει τη μεσότητα στις πράξεις και τα συναισθηματά μας. Μεγάλη η αξία της φρόνησης και της σύνεσης στον άνθρωπο, καθώς αυτόν συνενώνονται όλες οι υπόλοιπες αρετές. Άρα εκείνος είναι πλήρως ολοκληρωμένος δεν του λείπει τίποτα και τελικά είναι το μέτρο σύγκρισης με τους συνανθρώπους του.

Ο Αριστοτέλης, εν κατακλείδι ολοκλήρωσε τον ορισμό του επιτυγχάνοντας μια συγκεκριμένη και υποκειμενική προσέγγιση της αρετής και απέφυγε την υποκειμενικότητα. Βέβαια το απόλυτα αντικειμενικό δεν έχει επιτευχθεί, καθώς και η φρόνηση είναι κάτι που μπορεί να αποδοθεί διαφορετικά από τον καθένα.

B.3

Η παράδοση λέει πως όταν έφευγε ο Αριστοτέλης από την Αθήνα, τον ρώτησαν «Τίς ἔστιν ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις;». Εκείνος χαρακτήρισε την πόλη που τον φιλοξένησε τόσα χρόνια με ένα αληθινά ευτυπώσιακό επίθετο: την ονόμασε παγκάλη, πανέμορφη: παραπονήθηκε όμως πως πίσω από την ασύγκριτη ομορφιά της κρύβει μια ασχήμια από τις πιο σιχαμερές και τις πιο ανυπόφορες: χρησιμοποιώντας στίχους από την Οδύσσεια έκανε ένα δριμύ υπαινιγμό στους συκοφάντες, που δεν ήταν μόνο πολλοί στην Αθήνα: ήταν και ένα είδος που δεν έλειπε δυστυχώς ποτέ, αφού πάντα βρίσκονταν πρόθυμοι να διαδεχτούν τους προηγούμενους! Σύμφωνα με μια δεύτερη διήγηση τον ρώτησαν επίσης τις κρίσιμες εκείνες μέρες γιατί εγκατέλειπε την Αθήνα, κι εκείνος απάντησε ότι δεν ήθελε να δώσει στους Αθηναίους την ευκαιρία να σφάλουν για δεύτερη φορά σε βάρος της φιλοσοφίας, κάνοντας, βέβαια, τη φορά αυτή υπαινιγμό στη θανατική καταδίκη και στο τέλος του Σωκράτη.

B.4

σχέση = ἕξις

ανόρθωση = κατορθοῦν, κατορθοῦται

καθαίρεση = αἰρεῖσθαι

απάθεια = πάθη, πάθει

υπόλοιπο = ἐλλείπειν, ἔλλειψιν

διαβλητός = ὑπερβολή

εικαστικός = εἰκαζόν

ουσία = οὐσα, ἔστιν

πρακτική = πράξις

ραστώνη = ῥάδιον

Αδίδακτο κείμενο

Γ1.

Εάν όμως θα ζήσω περισσότερο χρονικό διάστημα, ίσως θα είναι αναγκαστικό να υφίσταμαι τα βάρη του γήρατος και να βλέπω και να ακούω λιγότερο και να σκέφτομαι χειρότερα (ενν: με λιγότερη οξύνοια) και να καταγτώ πιο δύσκολος στη μάθηση και πιο ξεχασιάρης και να γίνω χειρότερος από αυτούς, από τους οποίους πιο πριν ήμουν καλύτερος. Αλλά πράγματι βέβαια αν δεν αντιλαμβάνομαι αυτά αφενός η ζωή (μου) θα μπορούσε να γίνει ανυπόφορη, αν όμως αφετέρου τα αντιλαμβάνομαι με ποιο τρόπο δε θα ήταν αναγκαστικό να ζω και χειρότερα και πιο ανυπόφορα; Αλλά στ' αλήθεια βέβαια αν άδικα θα πεθάνω, αυτό θα ήταν αισχρό γι' αυτούς που με σκότωσαν άδικα. Γιατί αν

η αδικία είναι αισχρό πράγμα, με ποιο τρόπο δεν είναι αισχρό και το να κάνει κανείς άδικα οτιδήποτε (ή να διαπράττει κανείς οποιαδήποτε αδικία);

Γ2.

τοῖς πολλοῖς
τῷ γήρα
τὴν δυσμαθῆ
τούτους
ύμῶν
έώρα
ἀπόβηθι
γενοίμεθα
ἤσθηνται
ἀδικῆσαι

Γ3

α.

ἐπιτελεῖσθαι: τελικό απαρέμφατο, υποκείμενο της απρόσωπης έκφρασης ἀναγκαῖον ἔσται.

πρότερον: επιρρηματικός προσδιορισμός χρόνου στο ρήμα ἦν.

τούτων: γενική προσδιοριστική συγκριτική στο επίθετο χείρω

ἀβίωτος: απλό κατηγορούμενο στο υποκείμενο ὁ βίος μέσω του συνδετικού ρήματος ἂν εἶη.

ἐμέ: αντικείμενο της μετοχής τοῖς ἀποκτείνασιν.

ὅτιοῦν: σύστοιχο αντικείμενο στο έναρθρο απαρέμφατο ποιεῖν.

β. Αναγνώριση:

Υπόθεση μή (μοι) αἰσθανομένων (υποθετική μετοχή) Απόδοση: ἂν εἶη (δυννητική ευκτική).

Εἶδος: Απλή σκέψη του λέγοντος

Ανάλυση:

ἀλλά μήν εἰ μὲν ταῦτα γε μή αἰσθανοίμην, ἀβίωτος ἂν εἶη ὁ βίος.

Σχόλιο

Τα θέματα ήταν προσιτά για την πλειονότητα των μαθητών και διατυπωμένα με σαφήνεια. Ωστόσο, ενδεχομένως να παρατηρήθηκε πίεση χρόνου, λόγω των εκτεταμένων απαντήσεων που απαιτούνταν, ιδιαίτερα στο αντικείμενο του διδασκόμενου κειμένου. Οι γραμματικές και συντακτικές ερωτήσεις του διδασκόμενου θεωρούνταν σχετικά εύκολες.

Επιμέλεια θεμάτων:

Λαϊνά Στέλλα, Σκρέκης Λουκάς, Τρουλάκης Μάνος - Φιλολόγοι